

تأملی بر تعلیم و تربیت در اسلام با تأکید بر تربیت سیاسی، اجتماعی و اخلاقی

تأملی بر تعلیم و تربیت در اسلام با تأکید بر تربیت سیاسی، اجتماعی و اخلاقی

سید مجتبی حسینی نیاز

ویراستار علمی:

سرمه گلزاری شایان

انتشارات کتاب تربیت

سرشناسه: حسینی نیاز، سیدمجتبی، ۱۳۵۵ -

عنوان و نام پدیدآور: تأملی بر تعلیم و تربیت در اسلام با تأکید بر تربیت سیاسی، اجتماعی و اخلاقی / سیدمجتبی حسینی نیاز؛ ویراستار علمی معصومه گلزاری شایان.

مشخصات نشر: تهران: کتاب تربیت، ۱۳۹۷.

مشخصات فیزی: ۱۸۴ ص.

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۸۵۱۹-۳۰-۰

وضعیت فهرست نویسی: فیا

موضوع: اسلام و آموزش و پرورش

موضوع: Islamic Education

شناسه افزوده: گلزاری شایان، معصومه - ۱۳۵۷ - ویراستار

رده بندی کنگره: BP ۲۳۰/۷۰۸/۲۱۱ - ۷۴/ح

رده بندی دیویی: ۴۸۳۷/۲۹۷

شماره کتابشناسی ملی: ۵۲۵۹۰۳۴

عنوان: تأملی بر تعلیم و تربیت در اسلام با تأکید بر تربیت سیدنی، اجتماعی و اخلاقی

مؤلف: سید مجتبی حسینی نیاز

ویراستار علمی: معصومه گلزاری شایان

طراحی جلد: هانیه السادات حسینی تبار

امور فنی: رزا سادات امامی

نوبت چاپ: اول، ۱۳۹۷، قیمت ۳۰۰۰۰ تومان

شمارگان: ۱۰۰۰

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۸۵۱۹-۳۰-۰

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱	پیشگفتار
۴	گفتار اول: تعلیم و تربیت اسلامی و مبانی آن
۵	مبانی تعلیم و تربیت
۵	معرفت شناسی
۵	چیستی معرفت
۶	معرفت شناسی در فلسفه تعلیم و تربیت اسلامی
۷	امکان شناخت
۱۲	منابع معرفت
۱۴	طبقه بندی معرفت در اسلام
۱۶	دیدگاه اسلام درباره فراگیر بودن معرفت
۱۷	ویژگی های معرفت در اسلام
۱۹	ابزار های کسب معرفت در اسلام
۲۱	هستی شناسی
۲۱	هستی شناسی در اسلام
۲۲	انسان شناسی
۲۴	انسان شناسی در فلسفه تعلیم و تربیت اسلامی
۲۵	انسان و ویژگی هایش در تعلیم و تربیت اسلامی
۲۵	فطرت
۲۶	انواع گرایش های فطری انسان
۲۷	جبر و اختیار
۲۸	ارزش شناسی
۲۸	ارزش شناسی در فلسفه تعلیم و تربیت اسلامی
۳۰	تعلیم و تربیت

۳۲	۲- مؤلفه معیار
۳۳	۳- مؤلفه تحرک درونی
۳۳	۴- مؤلفه نقادی
۳۳	اهمیت تعلیم و تربیت
۳۵	ابعاد تعلیم و تربیت
۳۵	تربیت جسمانی
۳۶	تربیت روانی
۳۷	تربیت اقتصادی
۳۸	تربیت سیاسی
۳۹	تربیت اجتماعی
۴۰	تربیت عقلانی
۴۱	اهداف تربیتی
۴۲	اصول تعلیم و تربیت
۴۲	روش های تربیت
۴۳	محتوی تربیت
۴۴	تعلیم و تربیت در اسلام
۴۵	اهمیت تربیت در قرآن و روایات
۴۶	فلسفه آموزش و پرورش اسلامی
۴۷	دیدگاه ها و اصول تربیتی در اسلام
۴۸	ویژگی های علم از منظر اسلام:
۴۹	منابع تعلیم و تربیت اسلامی:
۴۹	الف: منابع اصلی یا دست اول
۵۰	ب: منابع فرعی یا دست دوم
۵۱	گفتار دوم: تربیت سیاسی؛ چیستی و چراپی
۵۲	مقدمه:
۵۳	مفهوم شناسی
۸۳	

۵۸	اهمیت و ضرورت تربیت سیاسی
۵۹	تاریخچه تربیت سیاسی
۷۰	تربیت سیاسی در سایر ملل
۸۰	کارکردهای سیاسی تعلیم و تربیت
۸۳	تأثیر سیاست و قدرت بر تربیت:
۸۴	الف: نقش آشکار خانواده:
۸۵	ب- نقش پنهان خانواده:
۸۵	نهاد های جامعه دینی
۸۷	عوامل سیاسی تأثیر گذار بر تربیت سیاسی:
۸۸	عوامل سطح بدنه جامعه
۸۹	دیدگاه ها و نظریه های تربیت سیاسی
۹۲	دیدگاه محافظه کاری در تربیت سیاسی:
۹۷	اشکال تعامل سیاست و نهاد و تعلیم و تربیت
۱۰۰	شیوه های کلی تربیت سیاسی در نظام آموزشی
۱۰۵	۹- پرورش سیاسی ،
۱۰۵	عناصر مهم پرورش سیاسی:
۱۰۷	اهمیت تربیت سیاسی در کودکان:
۱۰۸	دوره ابتدائی: بهترین زمان شروع تربیت سیاسی
۱۰۹	اهداف سیاسی دوره ابتدائی:
۱۰۹	۲- با زندگی بنیان گذار جمهوری اسلامی ایران آشنا است و از او به بزرگی یاد می کند
۱۰۹	۶- اقوام مختلف ایرانی را می شناسد و با آنان احساس همبستگی می کند:
۱۰۹	۹- سران کفار و مشرکین معاند با اسلام را در زمان حاضر می شناسد:
۱۱۱	دیدگاه اسلام در تربیت سیاسی
۱۱۴	گفتار سوم: تعلیم و تربیت اخلاقی و اجتماعی
۱۱۵	مقدمه
۱۱۸	اخلاق و تربیت اخلاقی
۱۱۸	۷- بنیاد اخلاق:

۱۲۰	اهمیت تربیت اخلاقی
۱۲۱	ضرورت تربیت اخلاقی
۱۲۲	اهمیت تربیت اخلاقی در قرآن و روایات
۱۲۳	اهداف تربیت اخلاقی
۱۲۳	معرفت نفس
۱۲۴	بیدارسازی فطرت و عقل
۱۲۴	ایجاد رغبت و شوق، طاعت و عبادت خدا
۱۲۵	پرورش و مسخر کردن مکارم اخلاق
۱۲۵	ایجاد آرامش درونی در تربیت اخلاقی
۱۲۵	ضرورت تربیت اخلاقی در عصر جهانی شدن
۱۲۶	اصول تربیت اخلاقی
۱۲۶	اصل مهرورزی و محبت در تربیت اخلاقی
۱۲۷	اصل تربیت از طریق عمل
۱۲۸	اصل توجه به عوامل درونی در تربیت اخلاقی
۱۲۹	اصل تحریک عواطف مذهبی
۱۳۰	روش های تربیت اخلاقی
۱۳۰	استفاده از روش های هنری در تربیت اخلاقی
۱۳۱	روش عبادت و نیایش
۱۳۱	روش گردش در طبیعت و مشاهده آیات الهی
۱۳۲	روش اسوه سازی
۱۳۳	رویکردهای تربیت اخلاقی:
۱۳۶	عوامل آسیب زا در تربیت اخلاقی
۱۳۶	پایبندی خانواده به ارزش های اخلاقی
۱۳۶	تأثیر محیط های خانوادگی بر رفتار اخلاقی
۱۳۸	عدم تعارض و تنوع اطلاعات رسانه ای
۱۳۹	نابرابری های اقتصادی و اجتماعی
۱۳۹	

۱۴۲	عمده ترین نظریه های برنامه درسی متأثر از رویکردهای اجتماعی:
۱۴۶	کاربرد دیدگاه های اجتماعی در برنامه درسی:
۱۴۸	نقش دیدگاههای مختلف اجتماعی برنامه درسی بر ابعاد و عناصر برنامه درسی:
۱۵۱	مبانی نظری تربیت اجتماعی
۱۵۳	مبانی تربیت اجتماعی
۱۵۳	مبنای اول: جامعه پذیری
۱۵۴	مبنای دوم: الفت
۱۵۴	مبنای سوم: کرامت
۱۵۵	مبنای چهارم: تفاوت استعدادها
۱۵۵	اهداف تربیت اجتماعی
۱۵۶	۱. مراعات حقوق
۱۵۶	۲. گسترش دامنه برادری
۱۵۶	۳. تأمین نیاز و بهره وری مشروع
۱۵۶	کلیاتی از تربیت اجتماعی در غرب
۱۵۷	تربیت اجتماعی در اروپا و آمریکای شمالی
۱۵۹	کار و تربیت اجتماعی کودکان:
۱۶۱	منابع

پیشگفتار

نقش شگفت انگیز تعلیم و تربیت در زندگی انسان و حتی حیوان، بر هیچ خردمندی پوشیده نیست و تاکنون هم ضرورت آن مورد تردید قرار نگرفته است چرا که تعلیم و تربیت صحیح می تواند فرد را به اوج ارزش ها برساند و اگر غلط افتد وی را به سقوط کشاند، زیرا آدمی در آغاز ولادتش فاقد علم و ادراک و تربیت و کمال است و به تدریج با تعلیم و تربیت مستقیم و غیر مستقیم استعدادهای بالقوه او به فعلیت می رسد و رشد و تکامل می یابد چنانکه قرآن مجید می فرماید: «والله اخرجکم من بطون امهاتکم لاتعلمون شئاً وعلکم السمع والابصار والافیده لعلکم تشکرون»^۱ و خداوند شما را از شکم مادرانتان بیرون آورد، در حالی که هیچ نمی دانستید و برای شما گوش و دیدگان و دلها قرار داد تا شکرگزار باشید». بعضی تعلیم و تربیت را انتقال معلومات و مهارتها می دانند. عده ای تصور می کنند تعلیم و تربیت یعنی تشکیل عادت و صفات معین در فرد پاره ای تعلیم و تربیت را آشکار ساختن استعدادهای فرد می دانند. در چند دهه ی اخیر پدیده ها و موفقیت های علمی قابل توجهی در پرتو سرمایه گذاری در تعلیم و تربیت^۲ و توجه فزاینده به اهدات جایگاه آن صورت گرفته است. و از این طریق بسیاری از کشورها از مرحله ی توسعه نیافتگی عبور کرده و استانداردهای زندگی را به طور مداوم افزایش داده اند. آموزش و پرورش از مهمترین نهادهای تربیتی، در زندگی انسان ها می باشد. یکی از اهداف عالی در نظام های آموزشی، تربیت صحیح دانش آموزان مبتنی بر ارزش های حاکم در جامعه می باشد و به طور متقابل رشد و اعتلای جامعه در سایه تربیت افراد امکان پذیر است (مذبوحی، ۱۳۹۰، ص ۱۲). از این رو توقع از آموزش و پرورش به عنوان یک دستگاه بستر ساز فرهنگ و عادات فرین بیش از پیش توسعه یافته است. بین مربیان اشخاصی هستند که تصور می کنند تعلیم و تربیت یعنی آماده کردن فرد برای زندگی اجتماع معین و آشنا ساختن وی به آداب و رسوم و عقاید و افکار خاص؛ به عبارتی تربیت و تعلیم را عبارت از ایجاد و تأسیس محیط مساعد برای ارضای رغبت ها و تمایلات شخصی فرد می دانند به نظر عده ای دیگر تعلیم و تربیت رهایی یافتن فرد از آداب و قیود اجتماعی و فراهم کردن وضع طبیعی برای اوست علاوه بر این تعاریف نظریات صحیح درباره ماهیت تعلیم و تربیت گفته اند: تعلیم و تربیت راهنمای جنبه

^۲ - قرآن مجید، سوره نحل آیه ۷۸

هایی مختلف رشد شخصیت فرد، یعنی جنبه بدنی جنبه عقلانی، جنبه عاطفی، جنبه اجتماعی، جنبه دینی، جنبه هنری و جنبه اخلاقی است. اما از دیدگاه اسلام تعلیم و تربیت عبارت از مجموعه ای اعمال یا تأثیرات عمدی و هدفدار یک انسان (مربی) بر انسان دیگر مرتبی، بویژه عمل یا تأثیر فرد بالغ و مجرب بر کودک و نوجوان به منظور ایجاد صفات اخلاقی و علمی، یا مهارتهای حرفه ای به عبارت دیگری؛ تعلیم و تربیت عبارت است از فراهم کردن زمینه ها و عوامل به فضیلت رساندن با شکوفا ساختن استعدادهای شخص در جهت رشد و تکامل اختیاری او به سوی هدفهای مطلوب و بر اساس برنامه ای سنجیده شده (اعرافی و همکاران، ۱۳۹۲، ص ۳۶۱). اما مکتب اسلام برای تربیت در تمام مراحل و مقاطع زندگی دستورهای ویژه ای داده است تا انسان از کودکی در کانون خانواده و در آغوش والدین، معلم و فرهنگ محیط، تعلیم و تربیت مناسب و لازم را ببیند و برای مراحل عالیتر زندگی انسانی آماده شود و پرورش یابد. بر اساس شکوفایی استعدادها و ارزش های والای انسانی مبتنی بر تعلیم و تربیت است و انسان شدن انسان و وصولش به کمال نهایی. هر چه بن تعلیم و تربیت صحیح است (شریعتمداری، ۱۳۹۰). امروزه اغلب کودکان به سبک "تربیت گلخانه ای" "دسته ای از" حصارهای نامرئی "گرفتار آمده اند به نام "تربیت" از رشد بازمی مانند به نام "استقلال" "روز به روز" و "سته تر" می گردند. به نام "یادگیری" از "کشف" و "خلاقیت" محروم می گردند. به نام "تربیت"، "تتمد به نفس"، "خوداتکایی" و "خودکفایی" خود را از دست می دهند از این رو آنچه که هم اکنون در درون های تربیتی بعضی از اولیا و مربیان مشاهده می شود، نشانگر وقوع فاجعه ای خطرناک و آسیب زایی است که بلیغ دلسوزیهای انسانی و سرمایه گذاریهای عاطفی و محبت ورزی های افراطی نتایج وارونه ای را به دنبال می آورد. بدین ترتیب فرزندان ما "بار" می آیند، اما "پرورش" نمی یابند؛ "تغییر" می کنند، اما "رشد" نمی کنند؛ "یاد" می گیرند، اما "اشتهای" یادگیری را از دست می دهند؛ مشوق های یادگیری برای آنها فراهم نیست. اما ذوق یادگیری در آنها خشکیده است؛ لذا از آنجائیکه آموزش دروه ابتدایی به عنوان مبنا و اصل همه ارزشها مطرح می شود و در واقع سنگ زیر بنای نظام آموزشی به شمار می آید، توجه اساسی به این دوره اهمیت ویژه ای دارد (دهقانی، ۱۳۹۲، ص ۱۲۳). نکته مهم در این آموزش و تربیت این است که فرزندان این مرز و بوم با وجود میراث غنی اسلامی و ایرانی و منبع لایزال الهی قرآن شرایط مناسب تربیتی و اجتماعی را تجربه نمی کنند و این کاستی ها در رفتار افراد جامعه به ویژه جوانان آشکار می باشد؛ مسائلی از قبیل بحران هویت، فقدان

مهارت های ارتباطی و اجتماعی، دین گویری و بی اعتنایی به ارزش ها و باورهای اسلامی نمود بیشتری دارد و آسیب های جبران ناپذیری به نظام اجتماعی وارد ساخته است، این مسئله لزوم توجه و عزم جدی متخصصان علوم تربیتی و روانشناسی را می طلبد تا به شکل علمی به پژوهش در این خصوص بپردازند همچنین در خصوص اهمیت و ضرورت پژوهش از یک طرف با توجه به تأکیدات فراوانی که بر بحث اسلامی سازی علوم شده، می طلبد که علوم تربیتی و حوزه مطالعات برنامه درسی به عنوان مهندسی آموزش و یادگیری نیز به عنوان یکی از با اهمیت ترین رشته های علوم انسانی در فرایند اسلامی سازی قرار گیرد. بدین شک پرداختن به موضوع اسلامی سازی علوم تربیتی، بدون پرداختن به منابع و آموزه های اسلامی و فرآیند امکان پذیر نمی باشد؛ چرا که ساختار فرهنگی جامعه ما منبعث از تعلیم اسلامی-قرآنی می باشد. این در حال است که متأسفانه در سال های اخیر جامعه ما به دلیل هجوم گسترده آموزه های نا صحیح به ویژه از سوی فرهنگ ساز مادی گرای غربی در مرز بحران فرهنگی قرار گرفته است و به یقین می توان گفت بهترین شیوه، ویا رهی، چالش پیش رو پاسخگویی به نیاز ها و مسائل جامعه رجوع به آموزه ها و تعلیم غنی اسلامی و ایرانی است. همچنین باید توجه داشت که انسان موجودی اجتماعی است و برای توفیق او در زندگی اجتماعی، لازم است بخشی از فرایند تربیتی انسان ها معطوف تربیت اجتماعی باشد که در واقع به واسطه این بعد یاساج در تربیت، انسان برای نقش آفرینی و زندگی بهتر در جامعه مهیا شده و می تواند مسیر کمال خویش را بهتر ببیند.

از سویی دیگر؛ در بیان اهمیت تعلیم و تربیت همین بس که تحقق گوهر آدمی منوط بدان است؛ مراقبتهایی که تحت عنوان تعلیم و تربیت در مورد آدمیزاده اعلا می شود، شرط لازم رسیدن آدمی به مرحله کمال است. نوزاد آدمی هر چند آدمیزاده است اما آدم نیست، تنها با تعلیم و تربیت آدم تواند شد. چنانچه مشمول تربیت صحیح واقع شود فرشته خوی می گردد و از مبانئ آن بی بهره گردد، نه تنها استعدادها و امکانات بالقوه اش به هدر می رود بلکه به احتمال زیاد به قهقرا می رود و به مرتبه بهایم تنزل پیدا می کند.